

Исабеков И.Н., Стамбекова Ж.С., Урманбетова А.А.

ТИЛ ЖАНА ЭМОЦИЯ

Исабеков И.Н., Стамбекова Ж.С., Урманбетова А.А.

ЯЗЫК И ЭМОЦИЯ

I.N. Isabekov, Zh.S. Stambekova, A.A. Urmanbetova

LANGUAGE AND EMOTION

УДК: 371.56.49

Макалалар тил майданындагы эң маанилүү эмоция маселесин иликтөөгө арналган.

Статья посвящена самой актуальной проблеме психолингвистики, т.е. эмоции.

The article is devoted to the most urgent problem of psycholinguistics, that is. emotions.

Эмоция маселеси – бүгүнкү күндө тил илиминдеги эң манилүү маселелердин бири. Бул маселе боюнча тил илимин түптөгөндөрдүн башатында тургандардын бири Ш.Балли «Французская лингвистика» деген эмгегинде мындай деп жазган «Мы, лингвисты – эмиотологии предполагаем: в начале было не Слово, в начале была Эмоция, поскольку в основе первичных и вторичных номинаций всегда, с самого начала лежали эмоции человека. Ни одного слова не родилось без эмоции человека – этого самого решающего психологического фактора биологического и социологизированного индивида. Это объясняется тем, что «сугубо личный эмоциональный элемент несмотря ни на что постоянно просачивается в выражении чистой мысли» деп өткөн кылымдын 60-жылдарында эле белгилеген (3. 1961).

Бирок, залкар тилчинин баалуу пикири көп убакытка чейин дымып, лингвисттер тарабынан көңүл борборуна алынбай келген. Мындай мүчүлүштүктү орус окумуштуусу В.И. Шаховский төмөндөгүдөй баяндайт «Лингвистика позже всех осознала, что эмоции являются ее предметом, и из-за отсутствия должного объема знаний о нем долго не формировала основных подходов своего исследования в сфере эмоций» деген пикирин айткан (13. 7-6).

Бирок, эмоция маселесин тааныгысы келбеген, бул тил менен сөз эле деп, өткөн кылымдагы өзүнүн пикирин бекем тутунган, тил илиминдеги ийгиликтерди кабыл алгысы келбеген, айрым тилчи – окумуштууларды азыр да кездештирүүгө болот.

Ошого карабастан, эмоция маселеси тил майданында кызуу талаш-тартыштарды ушул күнгө чейин жаратып келүүдө. Буга орус илимий чөйрөсүндөгү психологдордун, психолингвисттердин татыктуу ойлору, анын ичинде эмиотолог – окумуштуулардын көп сандаган илимий макалалары, жарык көргөн монографиялары, бир нече кандидаттык жана доктордук эмгектери далил боло алат (7.2008, 8. 2008, 12. 2004, 13. 2008).

Алсак, Л.В.Куликовдун «Проблемы описание психических состояний» деген эмгегинде «Любое психологическое состояние включает в себе определенные эмоции как неотъемлемую составляющую. Эмоциональные

состояния – это класс состояний, в которых эмоциональные характеристики выходят на первый план» деген омоктуу пикирди айткан (8. 38 - б).

Ал эми Анина Г.В. «Эмоции и языковая картина мира» аттуу макаласында «Эмоции охватывает всю сферу человеческой личности и является во многом определяющими при изучении человеческого фактора в языке» десе (2. 2-б), Ростов мамлекеттик педагогикалык университетинин магистры Сербина О.В. үзүнүн чакан макаласынын темасын түз эле «В начале было эмоция, затем слово» деп адамдын ички сезиминин таасири астында тил пайда болгонун танып кеткис далилдер аркылуу тастыктап ачып берген (12. 1-2-бб).

Бул маселе боюнча белгилүү эмиотолог В.И.Шаховский өзүнүн эмоция маселесине арналган көлөмдүү эмгегинде «Есть мир (объект), есть человек (субъект), способный отражать мир. Но отражает этот мир человек не механически, а пристрастно, изобразительно: только то, что ему необходимо в данный момент или по каким – либо причинам интересно. Эмоции этот процесс отражения регулирует, выступая в роли посредника между миром и его отражением в языке» деп (13. 6 - б) дүйнөнү чагылдырууда ички сезим ортомчулук милдетти аткараарын айткан.

Мындан тышкары, М.И. Лазариданын «Психические состояния в полевом описании: номинативно – функциональный аспект» (Бишкек, 2005) деген эмгегин, Н.А. Красавскийдин «Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингво культурах» деген монографиясын (М, 2008), Е.Ю.Мягкованын «Эмоционально – чувственный компонент значения слово (Курск, 2000) деген эмгегин, Э.Л.Носенконун «Эмоциональное состояние и речь» деген макаласын, В.И.Шаховскийдин «Язык и эмоции» (Волгоград, 2004) деген эмгегин ж.б.д.у.с. эмоцияга арналган эмгектерди далил катары келтирсек болот.

Мындай көрүнүш эмоция маселеси лингвистикадагы эң маанилүү көйгөйлөрдүн экендигинен кабар берет.

Бирок, кыргыз тил илиминде кээ бир сөздүктөрдү (1.2006.), сөздүктөрдөгү түшүндүрмөлөрдү (11.10-б), айрым окумуштуулардын учкай ойлорун (10. 2007,14. 2009), оозеки пикирлерин жана аз сандагы макалаларды (6.64-68-бб) эске албаганда эмоция маселесине атайын арналган илимий эмгекти кезиктире албадык.

Андыктан биз, эмоция маселесине атайын көңүл буруп, илимий иликтөөнү жүргүзүүнү ылайык көрдүк.

Эмоция деген сөз биринчи жолу француз илимий адабиятында колдонулган. Ал латын этишинен пайда болуп, кыргыз тилине которгондо «толкундануу», «козголуу» деген түшүнүктү билдирип, сөздүгү, жалпы

эле тил бирдиктериндеги сүйлөөчүнүн ички сезимин туюндурган сөздөр болуп саналат.

Ырас, жогоруда белгилегендей жер шары – бул чыныгы материалдык дүйнө. Ошол материалдык сырткы дүйнөгө карама-каршы турган, сырткы дүйнөнү таануучу – адам.

Бирок жер шарын толук таанып-билүү мүмкүн эмес. Себеби аалам чексиз. Адамдын мүмкүнчүлүгү дүйнөнү таанууда чектелүү. Ошого карабастан, адам (субъект) өзүн курчап турган чыныгы материалдык дүйнөнү ички жана тышкы таасирлерден улам аргасыз таанып-билүүгө мажбур.

Жер шарын таанып-билүү адамдын эң негизги органы болгон сезим, аң-сезим аркылуу ишке ашат. Дүйнөнү таанып – билгенден кийин гана адамдын ички сезими козголуп, андагы болуп жаткан чыныгы көрүнүштөрдү чагылдыра алат. Чагылдыруу – бул дүйнөнү сезүү же жашоодогу ар кандай көрүнүштөргү адам өзүнүн ички сезимин билдирүү. Ички сезимди билдирүү болсо чыныгы материалдык дүйнөгө болгон мамиле, айлана-чөйрөгө болгон көз караш.

Албетте, эмоция – адам баласынын жашоо шартынын негизинде пайда болгон ары татаал, ары табышмактуу келген психикалык көрүнүш. Андыктан, адам эмоцияга берилгенде, же жөнөкөй абалдан өзгөчө психикалык абалга өткөндү гана анын чыныгы таза сезими, чыныгы ойлору, чыныгы жан дүйнөсү ачылат. Айтуучунун чыныгы таза сезими ошол эмоция алып келген жагдайдын күчүнө, денгээлине жараша болот. Ошол кырдаалдын таасири, берген күчү адамды айласыздан ойонууга, андан ары анын ички сезимин толкунданууга мажбурлайт. Ошондо гана кырдаалга жараша сөз айтылат. Ошол айтылган сөз адамдын психикалык абалына жараша позитивдүү (оң) жана негативдүү (терс) болуп экиге бүлүнөт. Негативдүү кырдаалдар терс, жагымсыз ички сезимди пайда кылса, позитивдүү жагдайлар жагымдуу, оң эмоцияны алып келет. Мындай оң жана терс маанилерди туюндурган эмоцияны (ички сезимди) сөздөрдүн, сөз айкаштарынан, макалдардан жана фразеологизмдерден кездештирүүгө болот.

Мисалы, кыргыздардын бардыгына мүнөздүү болгон «*энеңди урайын*» деген сөз айкашын алып көрөлү. Бул сүз негативдик ички сезимди туюндурган сөгүнүү. Адресат (сүйлөөчү) себепсиз сөгүнгөн жок. Сөгүнүү үчүн жагдай түзүлдү. Ошол негативдүү жагдай адресатты сөгүнүүгө мажбур кылды. Сөгүнгөндүн себеби болуп көбүнчө адресанттын (сөгүнүү багытталган адам) туура эмес жүрүм-туруму, ылайыксыз, жосунсуз, жаман кыял-жоруктары кызмат кылат. Ал адресатка (сүйлөөчүгө) терс, жаман, туура эмес иш кылган болсо, калп айтса, ушактаса, өзүнө тиешелүү милдеттерди аткарбаса, же күтүлбөгөн, ойдо жок жерден кырдаал пайда болсо, ошондо гана сөгүнүү жаралат.

Адресаттын сөгүнүүсү экинчи тараптын, угуучунун (адресантты) ачуусун келтирип, аны ар кандай жол менен өз реакциясын билдирүүгө мажбур кылышы мүмкүн (сөгүнүп, башын чайнап, кол шилтеп, жаман көз менен карап, колу менен зекип, муштумун түйүп ж.б. жолдор менен). Албетте, негативдүү (терс) ички сезимдердин сөгүнүү иретинде атандын оозун

урайын, акмак, дөдөй, келесоо, атандын башы, ж.б.у.с. сөздөр аркылуу жагдайга жараша колдонулушу мүмкүн. Себеби, реакциянын ичинен каргоодон кийинки эң күчтүүсү – бул сөгүнүү.

Мындан тышкары, позитивдүү (оң) жагымдуу болгон эмоциялар ошол болгон кырдаалга, окуяга жараша, айланайын, кагылайын, садага болоюн, алтыным, күчүгүм, козум, ардагым ж.б. у.с. сөздөр аркылуу адресантка жеткизилиши мүмкүн.

Ушундай оң жана терс маанидеги эмоцияны макалдардан да байкоого болот. Анткени, макалдар башка сөз каражаттары сыяктуу эле эмоциянын таасири астында пайда болгон деген ойдобуз. Себеби, макал «коомдун ар тарабын кучагына алып, турмуштук бай тажрыйбаларды негиз кылып, кубулуштар менен окуяларды, адамдын айлана-чөйрөгө, дүйнөгө болгон көз караштарын чагылдырган, белгилүү бир ойду көп кырдуу каймана маанилер аркылуу жогорку көркөм-дуктө кыска, өтө курч ойду экспрессивдүү туюндурган фразалар» (11.114- б).

Бул маселе боюнча В.И.Даль «Пословицы русского народа» деген эки томдук эмгегинде «Пословица – поговорка не сочиняется, а вынуждается силою обстоятельств, как крик или возглас, невольно сорвавшийся с души. Иначе сказать, чего нет в жизни, что не дает повода в самом быту, того нет и в пословицах. Это стоны и вздохи, плачь и рыдания, радость и веселие, горе и утешение в лицах» (5.392-б) деп макалдардын пайда болуу булагы (башаты) эмоция экендигин так жана таамай айткан.

Кыргыз фразеологиясынын атасы Р.Эгембердиев (15.59–60-бб) фразеологизмдер менен макалдардын окшоштугун жана айырмачылыктарын иликтеп жатып, «Уулуң жакшы болсо эл карайсын, уулуң жаман болсо жер карайсын» деген макалдын тегерегинде эмоция жөнүндө азыноолак сөз кылган.

Лингвист «Уулу жаман чыккан (өскөн) баланын атасы, анын начар жүрүм-турумунан, уятсыздыгынан, намысы жоктугунан элден уялып, көпчүлүктүн ичинде башы көтөрүлбөй жер карап, чөгүп жүрүүнүн, эгер уулу жакшы чыкса, атасы ага сыймыктанып, көңүлү көтөрүлүп, элдин ичинде өзүн жакшы сезип, шардана жүрөт» деп адамдын бир психикалык абалдан экинчи психикалык абалга өткөндүгү чындыкты чагылдырып турат деп өз оюн бекемдеген.

Ал эми кыргызча-орусча-англисче макал-лакаптар деген котормо сөздүктү түзгөн авторлор «томуктай сөзгө тоодой ой батырган макал-лакаптар – эл дилинин күзгүсү» (9.3-б) деп баса белгилешкен. Ырас, дил – бул жан дүйнө. Жан дүйнө (ички дүйнө) ошол эле ой, ой жүгүртүү, сезим, аң-сезим, ички сезим. Андыктан дилинде болсо, тилине чыгат деп бекеринен айтылбаса керек. Эгерде дил жан дүйнө болсо, анда эмоция жан дүйнөнүн тили экендиги талашсыз чындык.

Анда эмесе эмоциянын негизинде пайда болгон макалдарга көңүл буралы.

Алсак, эл арасында кандайдыр бир болуп өткөн терс окуяга жараша насаат айтуу иретинде «Ачуу – душман, акыл – дос» деген макалдын колдонулуп жүргөнүнө бардыгыбыз эле күбөбүз.

Эмне үчүн адамдын өзүнүн ачуусу өзүнө душман болуп калды экен? Көрсө адамдын ачуусу жүндөн-жөн

эле, себепсиз келе бербейт экен. Адамдын ачуусу кандайдыр бир терс кырдаалга, окуяга туш келген учурда, ошол жагдайдын күчүнө жараша ички сезими козголуп, жан дүйнөсү астым-үстүм болуп ачуусу келет. Ошол учурда адам үзүнүн ички сезимин көзөмөлдөй албай ачууга алдырып, бирөөнүн (адресанттын) көңүлүн оорутуп (калтырып), же акылга сыйбаган иш жасап коюшу мүмкүн.

Ошондой ойдо жок туура эмес, терс кырдаалдын туткунунда калбаш үчүн адам акылга салып, акыл калчап, ошол негативдүү жагдайдын туура чечилиш жолун, амалын, ыгын акыл-эс (ой жүгүртүү) аркылуу сабырдуулук менен позитивдүү (оң) багытка буруусу зарыл. Ошондо гана ички сезимдин толкундануусунун негизинде пайда болгон «ачуу» кайра эле акыл аркылуу ордуна келип, козголгон ички сезимдин (эмоциянын) күчү (деңгээли) төмөндөп, оң жыйынтык чыгышы мүмкүн.

Анын сыңарындай «Эл караган бетин жер каратуу» же «бала жаман болсо атадан дарман кетет» деген макалдар да терс ички сезимдин негизинде пайда болгон көрүнүштөрдүн. Мында да адамга акыл жардамга келет. Ачууга алдырбаш үчүн адам өзүн токтоо кармап, сабырдуулук менен жагдайды оң, жакшы нукка бурууга аракет жасаш керек. Терс кырдаалды пайда кылган да, терс кырдаалдын негизинде эмоцияга берилген адам да сабырдын түбү сары алтын экенин унутпашы зарыл.

Эми «Тилден бал да тамат, уу да тамат» деген макалдын айланасында сөз кылып көрөлү. Кайсы убакта тилден бал, кайсы убакта тилден уу тамат? Тилден уу тамганы кимдир бирөө өзүнүн жаман жүрүш-турушу менен, сүйлөгөн туура эмес сөздөрү менен, терс жасаган мамилеси менен адресанттын (сүйлөөчүнүн) ички сезимин эң жогорку чекке жеткизгенде гана анын кебете-кешпири өзгөрүп, заары бетине чачырап, өңүнүн жаңжалдын чаңы пайда болуп, адресат тарабынан сөөккө жеткен, жанга баткан ачуу, заар сөздөр айтылат. Сөөктү сыздаткан уу тил аркылуу айтылган сөздөр угуучуга жыландын ачуу уусундай тез таасир этет. Ушундай ачуу сөздөрдүн кийин тыңдоочу (адресант) денесине уу тарагандай көңүлү чүгүп, уу ичкендей кыймылсыз абалда болушу мүмкүн, же тыңдоочу адресанттын айткан адам чыдагыс ачуу сөздөрүнө аргасыз реакция жасоого мажбур болот. Адресанттын (жооп кайтарган адам) кайтарган жооптору да, айтуучунукундай эле уугуга тете сөздөр менен коштолушу ыктымал.

Тилден бал тамганы адам позитивдүү эмоция менен курчалганда, жашоодогу позитивдүү энергиялар аны коштогондо, кыскасын айтканда, позитивдүү эмоциялар адамды башкаганда гана уккулуктуу, жагымдуу, балдай ширин сөздөрдөн адресат тарабынан айтылышы.

Келтирилген мисалда көрүнүп тургандай тилдеги бал да, уу да оң жана терс кырдаалдардын таасири астында пайда болгон эмоциянын деңгээлине жараша болот.

Ал эми «Тил – арстандай босогоңдо комдонгон, байкабасаң өзүңдү да жеп койгон» деген Ж.Баласагындын айткан сөздөрү, адам өзүнүн ички сезимине алдырып, өзүн көзөмөлдөй албай оозунан ак

ит кирип, кара ит чыкса, анда адамга өзүнүн тили чоң зыян алып келерин, тилинин азабын тартып калары толук мүмкүн экендигин эскерткен.

Ушундай терс көрүнүштөрдүн алкагында пайда болгон негативдүү ички сезимдерди оң, позитивдүү багытка буруу үчүн: «Жакшы сөз жан эргитет, жаман сөз жан кейитет; жылуу жылуу сүйлөсөң жылан ийинден чыгат, катуу катуу сүйлөсөң капыр динден чыгат, же болбосо оң колундун ачуусун, сол колун менен бас ж.б.у.с. макалдар жашоодогу тең салмакты сактоо максатында ушундай тарбиялык маанидеги макалдар – эл арасында жашоо шарттын негизинде пайда болуп, ушул күнгө чейин колдонулуп келе жаткандыгы талашсыз чындык. Себеби жан кейиткен жаман сөз да, жан эргиткен жакшы сөз да жашоодогу кырдаалга байланыштуу козголгон адамдын ички сезиминин деңгээлине жараша болоору шексиз.

Мындан тышкары, кыргыз тилиндеги туруктуу сөз айкаштары да ички сезимди туюндурат.

Бул маселе боюнча белгилүү фразеолог Ж.Осмонова «Кыргыз тилиндеги идиомалар» (1978. 65–66-бб) деген эмгегинде «Адамдын ички сезимин, көңүлү күүсүн билгизген идиомалар» деген бүлүкчөдө иликтеп, ушул эле ойду 2007-жылы басылып чыккан «Кыргыз тилинин фразеологиясы» деген (10.72–73-бб) монографиясында толуктап, «Бизди курчап турган айлана-чөйрөдөгү түрдүү нерселер сезүү органдарыбызга таасир этип, сүйүнүү, капалануу, өкүнүү ж.б. пайда кылат. Мунун натыйжасында ар түрдүү ички сезимди, көңүл күүсүн туюндуруучу фразеологизмдер келип чыккан» деген оюн билдирген. Окумуштуу ички сезимди туюндурган фразеологизмдерди үч топко бөлүп, бити-битине батпоо, төбөсү көккө жетүү, бармагын тиштүү, өпкө-өпкөсүнө батпоо, куйкасы курушуу, көзүнүн чаары чыгуу деген эмоцияны туюндурган фразеологизмдерди мисал катары келтирген.

Н.М.Шевченко (14.18-б) «Роль фразеологического словаря в формировании культуры русской речи» деген окуу – усулдук колдонмосунда «Иначе дело обстоит с фразеологизмами класса реакций на ситуации» деп «не поминайте лихом, черт возьми, вот тебе раз» деген мисалдарды келтирип, «семантика этих фразеологизмов не называет понятий, а выражает чувства» деген эмоция жөнүндөгү учкай пикирин билдирген.

Күрүнүктүү окумуштуу Р.Эгембердиев (15. 258–260-бб) жаңы фразеологиялык тематикалык сөздүктөрдү түзүү тууралуу оюн айтып, аны 55 темага бөлгөн. Окумуштуу алтынчы пунктунда ал-абалды туюндурган фразеологизмдердин тобун көрсөткөн. Алар: акылы айран болуу, алапайын таппоо, жанын коерго жер таппоо, заманасы курулуу, ичкени ирим жегени желим, кирерге жер таппоо, мойнуна сорпо төгүлүү, эки бутун бир кончуна кийгизүү деген фразеологизмдерди мисалдар менен жабдып, ушундай фразеологизмдер ички сезимди туюндурары жөнөндө тил илимине кызыккандарга кулак кагыш кылган.

Биз, бул пикирлерди кубаттайбыз. Себеби, биз да ушул багытта иликтөөлөрдү жүргүзүп, 2011-жылы ОшМУнун «Сборник научных трудов» деген жыйнагына «Ички сезимди туюндурган фразеоло-

гизмдер» деген темада макала жарыялаганбыз (б. 64–68-бб).

Эми ошол ишибизге толуктоо киргизип, жогоруда аталган окумуштуулардын пикирлерине таянып, фразеологизмдер да эмоциянын негизинде пайда болгон деген оюбузду биротоло бышыктоону чечтик. Анткени, туруктуу сөз айкаштары чыныгы жашоодогу ички жана тышкы таасирлерден улам ички сезимдерди билдире аларына толук көзүбүз жетти.

Маселен ичинен сызуу, ичинен кан өтүү, ичи муздоо, жүрөк заада болуу, заарын чачуу, зээни кейүү, бир бозоруп, бир кызаруу, тишин кайроо, табасы кануу, сай сөөгү сыздоо, туз урсун, оозуңа таш, өнүң өчкүр, атың өчкүр, өлбөгөн төрт шыйрагы калуу, бычаксыз союу, төбө чачы тик туруу, эки көзү чанагынан чыгуу ж.б.у.с. фразеологизмдер.

Сөзүбүз куру болбос үчүн мисалдарга кайрылалы.

Заманасы куурулуу деген фразеологизм «абдан кыйын абалда калган, аргасы түгөнгөн, айласы кеткен» деген маанини билдирет. М: Уулумдун жанында олтуруп, аны уулум деп айта албай, ал башка бирөөнү аталап отурганын угуп, заманам куурулду. (Ч.А.) Мисалда Ч.Айтматовдун «Делбирим» деген повесттиндеги башкы каармандын ички сзими өзүнүн канынан жаралган баласы башка эле адамды аталап эркелеп жаткандагы чыныгы терс көрүнүш толкундантты. Натыйжада, ошол кырдаал субъектин жан дүйнөсүнө бүлүк салып (талкалап), оозунан сөзү түшүп, акылына эч нерсе кирбей, эмне дээрин билбей, дендароо, нес болуп кыймылсыз абалда отуруп калды. Автор баш каармандын ушундай айласы түгөнгөн оор абалындагы учурду окурманга элестүү жеткирүү үчүн «заманасы куурулуу» деген ички сезимди билдирген фразеологизмди колдонду.

Түбүсү күккү жетүү атуу туруктуу сөз айкашы «көңүлү абдан көтөрүлүү, аябай кубануу, жетине албоо» деген маанини билдирет. М: Умсунай апа болсо неберелүү болушканына төбөсү көккө жетип, көңүлү куунак (Сасыкбаев).

Албетте, адам баласынын өмүрүндөгү эң кубанычтуу күн балалуу болуу. Неберелүү болуу эки эсе сүйүнүчтүү күн болоору талашсыз, Себеби, адам үчүн бул жалган дүйнөдө артында туяк, жашоодо из калтыруу эң негизги максаттарынын бири. Андыктан, Умсунай апанын уулу же кызы перзенттүү болгону, өзүнүн неберелүү болуп, чоң эне же таене болгондогу чыныгы кубанычтуу окуя (кабар), ага оң, (жагымдуу) позитивдүү эмоцияны тартуулады. Ошон үчүн, ал көңүлү көтөрүлүп, сүйүнгөндүн төбөсү көккө жеткендей болду.

Заарын чачуу деген фразеологизм «каарданып ачуулануу» деген маанини туюндуруп, кандайдыр бир терс окуяга карата колдонулат. М: Корбашы заарын

чачып, жигиттерин ийрип, качкындарды табууга катуу буйрук берди («Ала-Тоо»). Мында колго түшкөн туткундардын качып кетүүсү корбашынын ички сезимин жогорку деңгээлде толкундантты. Туткундар качпаганда мындай эмоция болмок эмес. Ал толкунданган ички сезимин (ачуусун, каарын) жигиттерден чыгарып, табууга буйрук кылды. Себеби, бул кырдаалдагы эң негизги күнөөкөрлөр кор башынын ишенген жигиттери болгон.

Келтирилген мисалдардан көрүнүп тургандай бардык сөз каражаттары, анын ичинде фразеологизмдер да ички сезимдин негизинде пайда болгонун тастыктайт.

Анализ күрсүткүндөй адам эч убакта эмоциядан кутула албайт. Анын түрт тарабы эмоция менен курчалган. Андыктан, эмоциянын борбору – адам экендиги талашсыз маселе. Ички жана тышкы таасирлер болмоюнча эмоция пайда болбойт. Эмоциясыз сөз айтылбайт, дүйнө чагылдырылбайт деп айткыбыз келет.

Адабияттар:

1. Абакиров Э.Ш. Русско-киргизский, киргизско-русский синонимический словарь фразеологизмов, со значением «психическое состояние лица». – Бишкек, 2006. 7–11-бб.
2. Анина Т. В. Эмоция и языковая картина мира. Вестник КАСУ № 2- 2006, 2-б.
3. Балли Ш. Французская лингвистика. – М., 1961.
4. Гумбольдт В. Избранные статьи по языкознанию. - М., 1984.
5. Даль В.И. Пословица русского народа. – М., 2 – том. 1984. 392-б.
6. Исабеков И.Н. Ички сезимди туюндурган фразеологизмдер. Сборник научных трудов.- Ош. 2011. 64 – 68-бб.
7. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: Монография.- М., 2008.
8. Куликов Л. В. Проблемы описания психических состояний. – Питер, 2000. 38-б.
9. Кыргызча-орусча-англисче макал-лакаптар. Шамбаева Б.С., Иптарова С.А. – Б., 2008. 3-б.
10. Осмонова Ж. Кыргыз тилинин фразеологиясы. – Каракол., 2007-ж. 72 –73-бб.
11. Оморов А. Осмонова Н. Лингвистикалык терминдердин сүздүк – справочниги. – Б., 2004. 233–234-бб.
12. Сербина О. В начале была эмоция, затем слово. – М., 2004. 1–2-бб.
13. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций: Монография. – М., 2008.
14. Шевченко Н.М. Роль фразеологического словаря в формировании культуры русской речи. – Б., 2006. 18-б.
15. Эгембердиев Р. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин семантикасы жана лексикографияланышы. – Б., 2009. 59– 60-бб.

Рецензент: д.филол.н, профессор Рысбаев С.